

CONFLICTES ENTRE LES ELITS: LA DISPUTA PER UN BENEFICI ECLESIASTIC A SANTA MARIA. ELS MAIANS CONTRA LA FAMÍLIA SALA (1727-1766)

FREDERIC BARBER CASTELLÀ
Professor de València

1. INTRODUCCIÓ

Sovint, durant el procés de producció d'un determinat estudi, descobrim documents interessants que, encara que no estan relacionats directament amb el treball d'investigació en curs, els registrem per a futurs projectes de recerca. Fa uns anys, mentre intentava perseguir i identificar papers relacionats amb els senyors de Guardamar dels segles XVII i XVIII, vaig topat amb un lligall interessant sobre el benefici de la Mare de Déu de Betlem, fundat l'any 1475, en l'església de Santa Maria la Major d'Oliva.

En línies generals es tractava d'un plet encetat l'any 1727 arran de la mort del beneficiat mossén Miquel Minyana. Aquest esdeveniment provocava la presentació de tres candidats a ocupar la institució: Gregori Maians i Siscar, Felip Maians i Pasqual i Josep Camarasa. Cada un dels tres aspirants mobilitzava parents i, fins i tot, el plebà i la resta de beneficiats de Santa Maria prenien partit per un d'ells. El conflicte es va prolongar durant algunes dècades, ja que l'any 1766, Joan Antoni Maians, ajudat pel seu germà Gregori, engegava un tercer judici per a erigir-se en patró del benefici.

El lligall en qüestió es troba en el Fons Serrano Morales de l'Arxiu Municipal de València¹ i conté catorze unitats documentals escrites per diferents mans, encara que la que predomina és la del clergue Joan Antoni Maians i Siscar. De fet, sembla un recull de textos d'ús privat destinats a defensar i argumentar la seua pretensió a l'hora de demanar el dret de patronat del benefici de Betlem.

1 Arxiu Municipal de València, Fons Serrano Morales, lligall 6918. Mentre no es diga el contrari, les dades d'aquest article així com les citacions textuales, provenen d'aquesta font històrica.

Gregori Maïans. Oli atribuït a Van Loo.

El doctor Joan Sala de Pego.

Conflictes entre les elits...

Encara que la documentació, com és obvi, ens limita en el sentit de traslladar-nos majoritàriament la perspectiva dels germans Maians, Joan Antoni també va arreplegar l'argumentació de la part contrària, la dels germans Sala, per tal de refutar-la. Ultra això, la preparació intel·lectual de Joan Antoni, sobretot en l'àmbit de la Història,² així com la de Gregori, que era jurista i advocat de formació acadèmica, ens garanteixen unes quotes acceptables de credibilitat i versemblança pel que fa a les dades i als fets.

A banda de l'interés que pot despertar l'evolució de la institució del benifet de la Mare de Déu de Betlem per al públic oliver, els protagonistes i la manera amb què es confronten, pot ser siga el principal atractiu de la documentació. En concret, diverses generacions de la família Maians van lluitar contra diferents membres de la també poderosa família Sala de Pego pel dret de patronatge que emanava de la institució, és a dir, per la prerrogativa de nomenar el beneficiat.

El contenciós implicava, com no podia ser d'una altra manera en una societat endogàmica, la xarxa de consanguinis, d'amics i d'aliances. Ambdues famílies, que eren parentes,³ dedicaren recursos importants en advocats i procuradors per tal de guanyar el que possiblement era la punta de llança d'altres desavinences més greus encara per esbrinar. Els Sala, a més a més, van compartir, tot al llarg del segle XVIII, escenaris de poder amb els Maians en la Universitat de València, on l'erudit d'Oliva, com és públic i notori, tingué enfrontaments i enemistats amb els seus col·legues, amb el clergat i amb l'ajuntament de la capital. Com a botó de mostra, l'any 1729, Gregori va ser rebutjat, davant d'altres aspirants, a ocupar una cobejada pabordia en Dret Civil.⁴ Els dos últims litigants en aquest

2 Els germans Maians van defensar l'estudi crític de la Història basat en l'anàlisi de la documentació autèntica.

3 Anna Maria Banyuls, casada amb Miquel Sala i Feliu, era cosina prima de Gregori Maians.

4 La pabordia era un títol d'honor que s'atorgava a alguns catedràtics de Teologia, Cànon o Dret Civil de la Universitat de València i que, d'alguna manera, els equiparava als canonges de la Seu, ja que tenien cadira en el cor i podien usar els

llarg plet, Joan Antoni Maians i el doctor Joan Sala, van ocupar càrrecs de poder en la universitat valenciana de finals del segle XVIII; el primer, com a rector i el segon, com a paborde.

2. LA INSTITUCIÓ DEL BENEFICI

Durant la Baixa Edat Mitjana i l'Edat Moderna, els beneficis o benifets eclesiàstics van tenir una presència important en la societat valenciana i, per a l'oligarquia del moment, suposava un repte el fet de poder arribar a fundar-ne un o més. Es tractava d'una institució jurídica mitjançant la qual un particular podia destinar uns diners de manera perpètua perquè un capellà celebrara misses per la seua ànima i per la dels seus difunts.

El benefici implicava diferents actors, ja que s'havien d'organitzar i oficiar diversos serveis religiosos, segons les clàusules i últimes voluntats del fundador, formalitzades en un testament. Previ a la constitució del benifet, el testador havia de ser propietari d'una capella on el beneficiat, és a dir, l'eclesiàstic titular del benefici, realitzara les seues tasques. Així, la major part de les famílies poderoses d'Oliva i del ducat de Gandia, en algun moment de la seua trajectòria, van accedir a una capella destinada a ser el seu panteó familiar: un lloc sagrat digne on soterrar l'estirp i una manera de separar-se de la resta que, en no tenir suficients diners, s'havien de conformar en soterrar els seus al carner. Alguns exemples poden il·lustrar millor aquesta forma d'actuar. En concret, la família Miranda posseïa una capella en el convent de Santa Maria del Pi on figuraven les seues armes⁵ i on l'any 1641 era soterrat el cavaller Didac de Miranda.⁶ El justícia i els jurats de Pego, l'any 1656, estan establint una capella a *don* Francesc Escrivà (senyor de Favara i Benirredrà) perquè:

hàbits d'aquests. La seua elecció depenia dels regidors de la ciutat i de la jerarquia eclesiàstica i comportava un augment de sou. El relat del fracàs de Gregori a l'hora d'aconseguir la pabordia es pot seguir en: A. MESTRE SANCHIS, *Perfil biogràfic de don Gregorio Mayans y Siscar*, Ajuntament d'Oliva, Oliva, 1981, p. 45.

5 Arxiu Històric Nacional, OM San Juan, exp. 24489.

6 F. BARBER CASTELLÀ, "Els Miranda, una família burgesa de l'Oliva del segle XVII", dins *Cabdells*, núm. 12, 2014, p. 33.

[...] en aquella puga renovar y millorar lo retaule d'aquella, y añadir algunas altres figures que tindrà devoció y ben vistos serà y li vos pareixà. Y fundar algun altre o altres benifets a la mateixa instància y devoció dels mateixos sants Joans, y altres sants.⁷

Un altre exemple ben significatiu i proper de possessió d'una capella és el de Clara de la Cerda d'Oliva que, durant l'any 1635, es dedicava a embellir la del Sant Sepulcre a Santa Maria. En conseqüència, manava fabricar un altar nou per a la qual cosa intervenien, entre d'altres, un pintor i un daurador; a més d'establir quins dies s'havia d'il·luminar el recinte.⁸

Fundar un benefici eclesiàstic suposava una mostra de pietat i de comportament paranobiliari. El fundador, amb la seua actitud, buscava l'exemplaritat moral de cara al medi social i geogràfic en què s'inseria. D'alguna manera, la fortuna o el patrimoni aconseguit, havia de revertir en el bé de la comunitat —pagar un nombre de misses i promoure el culte a un determinat sant— i en una institució de prestigi i virtuosa com l'Església Catòlica. El fundador d'un benifet necessàriament havia de destinar-hi uns béns —el peu— amb els quals pagar el beneficiat i poder finançar el manteniment de la capella. La major part de les vegades es vinculava al benefici un o més préstecs del fundador perquè, amb l'interés que pagaven els deutors, el benefici disposara d'un ingrés. En cas que els deutors arribaren a cancel·lar el crèdit, les persones implicades havien de buscar un lloc segur on invertir els diners alliberats per tal que continuaren produint una renda ja que les parts implicades volien que aquesta institució fóra perpètua.

Una altra figura clau en la institució era el patró, nomenat pel fundador en el seu testament i que normalment era l'hereu. Les funcions del patró eren, entre d'altres, garantir la continuïtat de la institució i controlar el nomenament del beneficiat. Tenia el dret de presentació, és a dir, decidia, com a cap de família, el parent clergue que havia de posseir el benefici. A

7 Arxiu Històric de Gandia, Fons del comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 9, núm. 40.

8 M. MARTÍ I ASCÓ, "Un distingit matrimoni en l'Oliva del segle XVII: Alonso de Celada i Clara de la Cerda", dins *Cabdells*, núm. 2, 2000, p. 68.

més a més, els familiars necessitaven del seu permís per a ser soterrats en la capella de la nissaga.

Per la seua part, el beneficiat tenia dues funcions bàsiques. Per una banda, seguint les instruccions del fundador, havia de celebrar diferents tipus de misses i en diferents dates. Normalment, les celebracions litúrgiques coincidien amb els aniversaris de defunció del fundador, amb les onomàstiques de les advocacions sota les quals estava el benefici o durant les festivitats d'alguns sants envers els quals el testador tinguera especial devoció. D'altra banda, també s'encarregava de la gestió econòmica de la institució, és a dir, portava els comptes dels béns vinculats a aquesta i evitava que es deterioraren.

Totes les parts implicades en la figura jurídica del benifet rebien importants guanys. L'església, en primer lloc, s'assegurava que les seues capelles, gràcies a les fundacions dels diferents beneficis, estigueren en bon ús i ben ornades amb retaules, pintures i escultures. En segon lloc, els descendents dels fundadors normalment realitzen deixes pietoses a l'església en qüestió, ja que hi quedaven vinculats per la capella i el benefici. Les mostres de gratitud envers el clergat, per haver cedit un espai sagrat privilegiat, podien variar segons la família. En el cas vist anteriorment, *don* Francesc Escrivà, en el seu testament autoritzat l'any 1671, en el moment de fundar un benefici, destinava 1.000 lliures per al capítol de l'església parroquial de Pego.⁹

Així mateix, disposar d'un benefici suposava un avantatge per a les elits ja que possibilitava la col·locació dels fills barons que no havien tingut la sort de ser els primogènits i estaven destinats a ser capellans, canonges o altres dignitats eclesiàstiques. L'estratègia familiar de la major part de la noblesa valenciana durant el Barroc era concentrar la major part del patrimoni en el primogènit, la qual cosa condemnava la resta de barons a entrar en les files del clergat, sobretot, o en l'exèrcit. En el cas de les filles, es prioritzava el casament de les dues majors amb vistes d'assegurar-los un dot important que possibilitara casar-les amb el millor partit. La resta de les filles havia d'acabar en els convents o en els monestirs.

9 Arxiu Històric de Gandia, Fons del comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 11, doc. 1.

Escut d'armes dels Sala, a la seua casa pairal.

En el cas que estudiem en el present article, la família Maians, durant el segle XVIII, tenia almenys tres membres que eren religiosos: els germans Felip i Francesc Maians i Pasqual, i Joan Antoni Maians i Siscar. Pel que fa a la família Sala, la nòmina de persones dedicades a la vida religiosa i amb dignitats importants era aclaparadora.¹⁰

Malgrat que la renda que obtenia el beneficiat de Betlem es va devaluar, a bastantment, amb el pas dels segles, ocupar aquest ofici podia servir com a inici d'una carrera prometedora en les files del clergat. Eixe havia

10 Cap a l'any 1730, dels fills que va tenir el matrimoni format per Pere Damià Sala i Feliciana Feliu —un total de sis— destacaven els doctors Pasqual i Andreu Sala, ambdós paborde de la Seu, i catedràtics de Teologia de la Universitat de València. Altres fills eren els preveres mossén Jaume, mossén Francesc i mossén Didac. Aquest últim beneficiat de Betlem. Cap a l'últim quart del segle XVIII, entre els nebots dels anteriors també hi havia religiosos: Josep Sala i Banyuls era canonge de Gandia i el germà, Joan Sala, paborde. (La major part de les dades familiars i acadèmiques de la família Sala provenen de: Arxiu Històric Nacional, Consejos, lligall 8966, exp. 29.)

estat el cas de *don* Jacint Roses, que el trobem com a beneficiat de Betlem l'any 1657 mentre que l'any 1681 ja havia ascendit a plebà de Santa Maria la Major. O el cas de Pere Francesc Monge Sala, que iniciava la seua carrera eclesiàstica també com a beneficiat de Betlem l'any 1678, per a passar després a ser notari apostòlic del Sant Ofici i beneficiat de la Seu de Gandia.

D'altres exemples locals que il·lustren com un benefici podia ser l'inici d'una reeixida carrera són el de Joan Pasqual, que l'any 1578 era beneficiat de Sant Joan Baptista-Sant Antoni Confessor per a convertir-se en plebà l'any 1584. O Francesc Font, que va exercir de beneficiat de Santa Anna i del Sant Sepulcre en un període que va de 1636 a 1649, per a acabar sent proclamat plebà l'any 1650.¹¹

D'altra banda, ser patró d'un benefici eclesiàstic també podia servir per a demostrar l'antiguitat i noblesa d'una família. Pere Pasqual Sala, cap a finals del segle XVIII, en un memorial davant del Consell de Cambra per a sol·licitar un privilegi "de hidalguía", al·legava la possessió del benefici de Betlem d'Oliva, com un argument més per a provar l'honra i puresa de sang de la seua família.¹²

3. EL BENEFICI DE LA MARE DE DÉU DE BETLEM

Aquest benefici simple era un dels més antics de Santa Maria d'Oliva ja que data del segle XV. El prevere Guillem Escrivà el fundava en el seu testament lliurat l'11 de març de 1465 al notari Joan Burgal. Els patrons nomenats pel fundador eren els seus nebots, Joan i Pere Sala. Partia amb una dotació patrimonial —peu del benefici— de quatre crèdits que produïen una renda de 18 lliures. Cada vegada que el benefici quedara vacant, els patrons havien de presentar el parent més pròxim al fundador, tant fóra per part de pare com de mare.

11 F. GIL PERICÁS, "El sistema beneficial de l'església de Santa Maria la Major d'Oliva, del segle XIV al XIX", dins *Cabdells*, núm.1, 1999, p. 65.

12 Arxiu Històric Nacional, Consejos, lligall 8966, exp. 29.

Escrivà atorgava un codicil el 25 de gener de 1468, davant el notari Francesc Rosell,¹³ en què afegia algunes clàusules pel que fa al funcionament de la institució. En concret, anul·lava un llegat de 30 lliures que havia fet al nebot, Jaume Sala, perquè havia decidit que aquest fóra el primer beneficiat de Betlem i poguera cobrar la renda del benefici. El nebot, que era menor, havia de dir missa entre els vint-i-tres i els vint-i-sis anys perquè, en cas contrari, se li havia de llevar el benefici. Altre llegat que li havia fet, en concret el seu breviari i llibres d'hores, estava condicionat al fet que Jaume arribara a ser prevere si no havien d'anar destinats a Micalet Maians, fill de Jaume Maians i de la seua neboda, na Damiata.

Pel que fa als futurs beneficiats, mossén Escrivà també imposava unes clàusules segurament per a assegurar-se el correcte funcionament dels oficis divins. Si el beneficiat presentat encara no havia dit missa, només podria cobrar 6 lliures i altres 6 lliures havien d'anar destinades al prevere que el substituïra en la capella de Betlem. La resta de la renda havia de ser invertida pels patrons en censals, per tal que poguera anar augmentant la dotació del benefici.

Amb la publicació de les seues últimes voluntats l'any 1479 i l'aprovació del benefici, mitjançant un decret de la cúria eclesiàstica, quedava fundada la institució. Jaume Sala Escrivà accedia al benifet l'1 de febrer de 1480, amb l'encàrrec d'oficiar trenta-sis misses anuals. El tribunal de l'arquebisbe de València, l'1 de juliol d'aquell any, el reconeixia com a beneficiat després d'haver estat presentat pels patrons del benefici.

El 28 de gener de 1491, els nebots de Guillem Escrivà presentaven un altre beneficiat de nom també Jaume Sala perquè l'anterior havia renunciat lliurement. El nou beneficiat moria l'11 d'agost de l'any 1535 i es conferia la institució al clergue Joan Sala com a parent més pròxim de Guillem Escrivà. El 28 de gener de 1547, el beneficiat Joan Sala feia una permuta del benefici a favor del prevere Jeroni Sala. Aquesta acció va comptar amb el consentiment dels patrons del moment que eren Joan Sala, major, el sotsdiaca i Joan Sala, menor, mercader. Segons les inves-

13 Arxiu Municipal de València, Fons Serrano Morales, lligall 13971.

tigacions de Joan Antoni Maians, aquest Joan Sala, major, era encara el nebot del fundador del benefici i, Joan Sala, menor, era el fill de Pere, l'altre nebot de Guillem Escrivà. Una filiació problemàtica que, com veurem, serà posada en dubte per la part contrària.

Joan Sala, major, abans de convertir-se en sotsdiaca, i havent-se quedat com l'únic patró de Betlem, va realitzar una donació del benefici afegint noves condicions que van ser aprovades per la cúria eclesiàstica. Una d'aquestes condicions seria important per al futur ja que, segons la interpretació dels germans Maians, el sotsdiaca, feia donació del patronat als descendents del seu nét, Joan Sala, notari i no als d'altres línies encara que descendiren del fundador.

En efecte, segons una escriptura autoritzada pel notari, Joan Alemany, el 27 de juliol de 1554, el sotsdiaca va fer donació del dret de patronat de Betlem al seu nét, Joan Sala, notari, fill de Jaume. El nou patró tingué almenys tres fills. Un d'ells, Jaume Sala i Porta, patró i beneficiat, féu donació del dret del patronat de Betlem al seu germà, Jeroni, l'any 1604. Jaume li imposava alguns pactes; en concret, si tenia fills o filles, aquests havien de disposar entre ells del dret de patronat. En cas que Jeroni no tingués descendència, el patronat havia de recaure en el parent més pròxim amb el cognom Sala.

La descendència de Jeroni Sala que, a l'igual que son pare, també era notari, posseirà i controlarà el benefici de la Mare de Déu de Betlem fins a l'any 1727. En el seu testament lliurat el 21 de març de 1613 al notari Gaspar Pasqual, llegava el patronat de Betlem al pòstum que nasquera de la dona, Agustina Pasqual. En cas que aquesta no tinguera descendència, el benefici havia d'anar a parar al seu cosí germà Jeroni Sala de Jaume, amb la condició que els patrons futurs havien de portar el cognom Sala.

La filla pòstuma de Jeroni, Felipa Sala, mitjançant un curador, presentava l'any 1622 un nou candidat per al benefici que era el prevere Leonard Sala. Felipa es casava l'1 de gener de 1634 amb Pere Francesc Monge Tamarit, senyor de Guardamar. Amb motiu de la boda, Agustina Pasqual, mare de la núvia, constituïa al nuvi un dot de 800 lliures, quantitat que revetlla la pertinença d'ambdós a l'oligarquia local.

El pas del temps produïa els lògics canvis en una institució que havia de durar perpètuament. El 15 de setembre de 1657, Felipa Sala presentava com a beneficiat el doctor Jacint Roses que, com hem vist, arribarà a plebà de Santa Maria. L'11 d'abril de 1678, el nou beneficiat, segurament per la renúncia de Roses, serà el fill de Felipa, Pere Francesc Monge i Sala. En aquest temps, segurament sa mare ja era morta perquè el va presentar son pare, l'antic senyor de Guardamar i ara notari, Pere Francesc Monge i Tamarit. Tres anys més tard, Pere F. Monge i Sala ja acumulava el càrrec de sotsdiaca de Santa Maria la Major —encara que un mateix prevere no podia ocupar al mateix temps un benefici i un càrrec eclesiàstic—¹⁴ en un moment en què el plebà era Jacint Roses.¹⁵

L'acumulació de càrrecs, la impossibilitat d'atendre la capella de Betlem, la minsa renda que reportava el benefici o millors expectatives d'altres oficis, provocaven que Monge efectuara una permuta amb Josep Ferrer el 14 de març de 1682. De fet, el 10 d'abril de l'any 1685, Monge aconseguia ser nomenat notari apostòlic de la Inquisició —després d'unes estrictes proves de puresa de sang— i apareixia ja com a beneficiat de la Seu de Gandia.¹⁶ Amb el consentiment d'aquest últim, Josep Ferrer, tornava a fer una permuta del benefici de Betlem a favor de mossén Miquel Minyana, a l'abril de 1683.

La falta de descendència de Pere Francesc Monge i Sala per la seua condició de prevere i el fet de tenir tan sols germanes provocava la necessitat de designar nous patrons per al benefici de la Mare de Déu de Betlem. En el seu testament, lliurat el 24 de gener de 1691, instava les germanes que, després de la seua mort, feren donació del patronat de Betlem a la família Sala instal·lada a Pego però originària d'Oliva. Així les coses, les germanes Eugènia, Francesca i Crescència Monge, mitjançant una escriptura autoritzada pel notari de Gandia, Josep Pérez de Culla, el 12 d'agost de 1702, feien donació del patronat de Betlem al ciuta-

14 F. GIL PERICÁS, *op. cit.*, p. 54.

15 F. COTS MORATÓ, *Estudio histórico-artístico del templo de Santa María la Mayor de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, Oliva, 1989, p. 161.

16 Arxiu Històric Nacional, Inquisición, Valencia, lligall 705, doc. 13.

Casa de la família Sala, actual Biblioteca i Casa de Cultura de Pego.

dà de Pego, Pere Damià Sala Montanyana. Aquell mateix any, la cúria de València autoritzava la donació.

Béns pertanyents al Benefici de Betlem (any 1741)¹⁷

Censals	Capital	Deutor	Pensió	Origen
1	15 lliures	Vila d'Oliva	15 sous	Més de dos-cents anys d'antiguitat
2	34 lliures	Damià Carbó	34 sous	5-V-1699
3	10 lliures	Gregori Setí, llaurador	10 sous	18-I-1701
4	15 lliures	Josep Climent, llaurador	15 sous	30-VII-1704
Total	74 lliures		74 sous	

4. CONFLICTE D'INTERESSOS ENTRE DUES FAMÍLIES PODEROSSES

Com hem avançat en la introducció, l'any 1727 s'encetava un procés judicial per la possessió del benefici fundat en Santa Maria la Major sota l'advocació de la Mare de Déu de Betlem. El seu últim titular, el doctor Minyana, que havia estat presentat per Pere Francesc Monge Sala, acabava de morir. La donació del patronat de Betlem feta per les germanes

¹⁷ Arxiu de Santa Maria d'Oliva, Benifets (1516-1851), lligall 41.

Monge en favor de Pere Damià Sala, ciutadà de Pego, feia efecte perquè aquest presentava, com a nou beneficiat, el doctor Camarasa. Tot i això, esclatava el conflicte perquè el notari de Gandia, Josep Pérez de Culla, presentava el clergue Felip Maians i Pasqual¹⁸ mentre que el plebà i la resta de beneficiats de Santa Maria presentaven Gregori Maians. De fet, en una decisió agosarada, que segurament seria anul·lada per la cúria, el capítol de Santa Maria la Major, considerant-se hereu de Jeroni Sala, notari, es reunia el 3 d'octubre de 1728 i nomenava beneficiat de Betlem Gregori Maians i Siscar.¹⁹

Les parts enfrontades acudien als tribunals però, al poc temps, Felip Maians va morir i Gregori se'n va apartar del plet; amb la qual cosa, el doctor Camarasa va ocupar sense problemes el benefici. Per una sentència pronunciada el 9 de setembre de 1729, es conferia el benefici al doctor Josep Camarasa a presentació de Pere Damià Sala, ciutadà. I, en aquest punt, dècades després, Joan Antoni Maians, insinuava que es va conferir el benefici a Camarasa, no perquè tinguera més dret que Felip o Gregori Maians, sinó perquè s'havia quedat sol en la pretensió. De fet, la sentència emesa per la cúria eclesiàstica assenyalava que Camarasa tenia el mateix grau de parentiu amb el fundador del benefici que els altres pretendents.

D'altra banda, els Sala de Pego, durant el segle XVIII, s'havien conformat com una família poderosa i molt influent. L'any 1792, Pere Pasqual Sala i Banyuls se n'orgullia d'haver tingut tretze parents catedràtics: dotze a la Universitat de València, i un a la de Gandia. Els seus ascendents, a banda d'acumular patrimoni, van copar bona part de les millors càtedres de la Universitat de València. Així, el seu oncle, el doctor Andreu Sala, va ser paborde de la Seu de València i catedràtic de Teologia, mentre que el germà, Pasqual, també aconseguia la dignitat de la pabordia, la càtedra de Teologia i arribava a ser rector de la Universitat. Per la seua banda, el pare, Miquel

18 Felip Maians i Pasqual era cosí germà de Maria Siscar i Pasqual, la mare dels germans Maians.

19 J. CASTELL BOMBOÍ, *Sacerdotes y religiosos en Santa María la Mayor de Oliva (1362-1996)*, Hermandad Sacerdotal, Oliva, 1996, p. 88.

Sala, que es casava amb una de les majors fortunes de Pego, Isabel Banyuls, també col·locava un total de tres fills en les càtedres de la Universitat.

Aproximadament al cap d'una dècada, l'elecció d'un nou beneficiat revifava el conflicte. Amb motiu de la renúncia practicada l'any 1738 pel doctor Camarasa, que havia estat nomenat prevere de l'església de Sant Martí de València, Miquel Sala i Feliu, de Pego, patró del benefici, presentava el seu germà Didac com a nou beneficiat. Amb el nou titular, la guerra oberta entre els Sala i els Maians tornava a atiar-se. Aquesta vegada, *don* Francesc Maians i Pasqual²⁰ juntament amb altres familiars decidien pledejar pel benifet. Mentre *don* Francesc aspirava a ser beneficiat, el prevere Bartomeu Pasqual, en qualitat de curador de Margarida Antònia Pasqual i Maians, i *don* Carlos Siscar²¹ exigien ser declarats patrons del benefici. No obstant això, la cúria eclesiàstica, el 21 de gener de 1739, ordenava que s'havia de conferir el benefici a favor de mossén Didac Sala i que els patrons de la institució eren els germans Miquel, Jaume, Francesc i Didac Sala per ser hereus del seu pare, Pere Damià. El tribunal, en una maniobra confusa, i segurament per guanyar temps, deixava la porta oberta a un altre judici per la propietat de la institució.

[...] que siendo juicio posesorio en que debe atenderse el último estado, se devía la institución al presentado por dichos Salas, hermanos; reservada la cuestión de la propiedad, que requería más alta indagación, para otro juicio, a causa que dicha propiedad, claramente y sin tergiversación no se había hecho constar pertenecer a doña Margarita Antonia Pasqual i Mayans, y a don Carlos Síscar; se mandó conferir al presentado por los Sala, y se les reservó a aquellos el derecho para otro juicio.

20 Francesc Maians i Pasqual era germà de Felip. Gregori havia ajudat el seu oncle Francesc, l'any 1740, en un conflicte amb la duquessa de Gandia a propòsit d'altre benefici.

21 Margarida Antònia —futura esposa de Gregori Maians— era cosina germana d'aquest per ser filla de la seua tia paterna, Eugènia Maians. D'altra banda, Carlos Siscar Ramírez de Arellano també era cosí germà de Gregori, per ser el fill del seu oncle matern, Pere Siscar.

Els tres germans clergues, Jaume, Francesc i Didac Sala atorgaven testaments en diferents dates i instituïen hereus universals dels seus béns de manera *pro indiviso* els nebots, Joan i Pere Pasqual.

Amb la mort del beneficiat Didac Sala, al voltant de l'any 1765, s'encetava el tercer plet judicial. El doctor Joan Sala de Pego i el seu germà, Pere Pasqual, en qualitat de patrons, presentaven el mateix Joan com a beneficiat però hi havia altres aspirants. Ignasi Navarro i Escolà, fill de l'alcalde d'Oliva de l'any 1763, *don* Francesc Navarro i Pasqual,²² i el clergue, Joan Antoni Maians i Siscar, reclamaven per a si el dret de patronatge de la institució. Al cap d'un temps, però, Ignasi Navarro abandonava el litigi perquè pertanyia a dues generacions més joves (dos graus) que els altres pledejants i perquè, a més a més, no estava habilitat per a exercir de beneficiat, per no haver rebut la tonsura, és a dir, els primers ordes religiosos.

Joan Antoni introduïa una sèrie d'actes davant la cúria contra la decisió del prevere i doctor en Lleis i Cànon, Joan Sala, de presentar-se com a beneficiat de Betlem. El germà menut de Gregori intentava provar que era descendent i successor del patró del benefici, Joan Sala, notari. De fet, i sempre segons la part interessada, el tribunal havia sentenciat en anteriors processos que el benefici de Betlem pertanyia als successors d'aquest Joan Sala. El procurador de Maians assegurava, davant del tribunal, que en la persona de Joan Antoni concorrien dues qualitats que justificaven la seua pretensió: a més de descendent de mossén Escrivà, era el consanguini més pròxim. Qualitats que, com és lògic, no reunia el contrincant. En concret, entre els avantpassats de Joan Antoni Maians figuraven cinc patrons del benefici i ell mateix era nét, en sisé grau, de Joan Sala, sotsdiaca.

Extinta la descendència de Jeroni Sala, amb la mort de Pere Francesc Monge i Sala, el dret del patronat tornava a residir en els descendents de

22 Cap a l'any 1766, Francesc Navarro demanava a Gregori Maians que fera gestions per tal d'aconseguir dos beneficis per als seus fills, Ignasi i Lluís (G. MAYANS Y SISCAR, *Epistolario VIII: Mayans y Martínez Pingarrón 2, Los manteístas y la cultura ilustrada* [Edició a cura d'Antonio Mestre Sanchis, Ajuntament d'Oliva, Oliva, 1988, p. 513]).

ILICI,
HOI LA VILLA DE ELCHE,
ILUSTRADA
CON VARIOS DISCURSOS.
SU AUTOR
D. JUAN ANTONIO MAYANS, I SISCAR,
Presbitero.

CON LICENCIA:

EN VALENCIA AÑO M.DCC.LXXI.
POR FRANCISCO BURGUETE, Impresor del S. Oficio.

Portada del llibre publicat per Joan Antoni Maians l'any 1771.

Joan Sala, notari, entre els quals estaven els germans Maians. En concret, l'àvia materna dels Maians, Feliciana Pasqual i Susa, nascuda l'any 1642, era una de les filles del notari, Jaume Vicent Pasqual. Aquest notari era fill d'Àngela Sala i del ciutadà Jaume Pasqual i, per tant, nét de Joan Sala, notari.

La part contrària, que, a l'igual que els Maians, tenia una sòlida formació intel·lectual, posava en dubte tota l'ascendència de Joan Sala, notari, per a, d'aquesta manera, frustrar les intencions o els drets de Joan Antoni Maians. En concret, retreien a Joan Antoni no tenir proves que el Joan Sala, sotsdiaca, fóra el mateix Joan Sala, nebot de mossén Guillem Escrivà. Més encara, des de l'any 1479, moment de la mort de Guillem, fins a l'any 1554, que és quan Joan Sala, major, sotsdiaca, fa la donació al nét havien passat setanta-cinc anys. Un període de temps sospitós per a l'esperança de vida d'aquella època. Els Sala de Pego calculaven que, l'any 1479, Joan Sala, a tot estirar, seria major de vint-i-cinc anys, per tant, si vivia l'any 1554, tenia l'espectacular edat de cent anys. Tanmateix, Joan Antoni Maians creia que, l'any 1479, Joan Sala podria tenir sis anys i l'any 1554, vuitanta-un anys. La seua argumentació era la següent:

[...] y no es de admirar una vida longeva de 80, 90 o 100 que es la regular del hombre y en un sitio y parage tan sano como la villa de Oliva, que esto sólo bastaba para desvanecer la negativa contraria [...]

Joan Antoni tampoc havia aportat proves en el sentit que Joan Sala, notari, fóra nét de Joan Sala, sotsdiaca, perquè en l'escriptura de donació no figurava aquesta filiació. Altra estratègia dels Sala era assegurar que el patronat era hereditari i no familiar. Aquesta circumstància podia provocar que els actuals patrons podien no ser parents del fundador, en canvi, eren successors o hereus d'alguns dels seus descendents. Entre els millors arguments dels de Pego destacava la sentència eclesiàstica de l'any 1729, en què es donava per bona la presentació del beneficiat Camarasa feta pel seu avi. A tot estirar, els Sala podien admetre que Joan Antoni Maians fóra parent del fundador en el mateix grau que ells, però al·legaven al seu favor haver estat els últims propietaris del benefici.

Gràcies a la prolífica correspondència epistolar de Gregori Maians sabem que, al juny de 1767, el jutge del cas havia confirmat la sentència del vicari general en contra dels interessos dels germans Maians. El doctor Joan Sala ja posseïa dues sentències al seu favor i ja només quedava apel·lar el nunci.²³ Desconeixem el desenllaç del plet però el benefici va continuar en mans de la família Sala. Paradoxes del destí, el doctor Joan Sala renunciava al benefici l'any 1793 sense nomenar un nou beneficiat, la qual cosa, provoca que la institució entrara en crisi.

Gràcies al memorial més amunt esmentat de l'any 1792, presentat per Pere Pasqual Sala i Banyuls davant el Consell de Cambra, ens fem una idea de l'evolució familiar i patrimonial dels Sala de Pego a finals del segle. En concret, *don* Joan Sala, beneficiat de Betlem, era aquell any catedràtic de Lleis en la Universitat de València i paborde de la catedral. Pel que fa als altres germans, el difunt *don* Joaquim, havia estat catedràtic de Filosofia de la Universitat de València i Josep, catedràtic de Teologia de la Universitat de Gandia, a més de canonge de la Seu d'aquesta ciutat. El mateix Pere Pasqual, que des de l'any 1772 era capità de les milícies urbanes de Pego, posseïa, per aquestes dates, 265 fanecades i diversos immobles urbans. Tot plegat, el valor del seu patrimoni ascendia a les 49.975 lliures.²⁴

L'altre protagonista, Joan Antoni Maians, després de dècades a l'ombra del germà i de molts fracassos a l'hora d'aconseguir una col·locació digna, i a una edat ja avançada, accedia, per fi, a l'estructura de poder de la universitat. L'any 1677 havia decidit rebre els ordes sagrats i convertir-se en sacerdot. Així, celebrava la seua primera missa a Oliva el 13 de desembre d'aquell any. Gràcies a la publicació d'algunes obres de caràcter històric i religiós, que demostraven la seua vàlua intel·lectual, es convertia en canonge de la Seu de València l'any 1774. Tan sols un any després, era proclamat rector de la universitat.

23 G. MAYANS I SISCAR, *Epistolario IX: Mayans y Martínez Pingarrón 3*, Real Biblioteca y política cultural [Edició a cura d'Antonio Mestre Sanchis, Ajuntament d'Oliva-Diputació de València-Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Oliva-València, 1989, p. 79].

24 F. GIL PERICÁS, op. cit., p. 64.

5. CONCLUSIONS

El benefici de la Mare de Déu de Betlem, a l'església de Santa Maria d'Oliva, va tenir un insòlit protagonisme durant el segle XVIII per la disputa que va enfrontar a dues importants i poderoses famílies. La lluita aferrissada pel dret del patronatge d'aquest benefici, sostinguda durant dècades pels germans Maians, no s'explica si no és que amaga altres tipus de desavinences més greus entre els seus adversaris i parents, els Sala.

Tanmateix, el litigi s'emmarca en un dilatat període de temps (1730-1767) en què Gregori Maians va fer mans i mànigues per a trobar una col·lació per al germà menut: ja fóra en forma de pensió o en forma de benefici eclesiàstic. De fet, la situació professional de Joan Antoni Maians va ser una de les principals preocupacions del famós il·lustrat; segurament perquè, en part, n'era responsable. En eixe sentit, Joan Antoni, amb tant sols quinze anys, va anar a Madrid per a convertir-se en el secretari, col·laborador i ajudant de Gregori.

Almenys des de l'any 1730, els desvetllaments del primogènit dels Maians per tal d'aconseguir una remuneració per a Joan Antoni són constants. Tot i això, sembla que el principal problema residia en què les hores dedicades a la investigació i a l'estudi havien privat Joan Antoni de tenir una titulació acadèmica i eclesiàstica necessària per a exercir determinats càrrecs. Per exemple, encara que el menut dels Maians havia rebut la tonsura (el primer dels graus en el camí per a esdevenir capellà), no va poder accedir l'any 1740 a un benefici sotsdiaconal a Santa Maria perquè no s'havia ordenat sacerdot. Anys abans, l'intent de Gregori d'obtenir per al germà un ofici d'ardiaca a Alzira també va acabar en fracàs. O encara que a partir de 1766, Gregori feia gestions per a aconseguir una canongia de la catedral per al germà, el principal obstacle era que aquest no tenia estudis universitaris.

La situació personal de Joan Antoni explica el litigi de 1766 per a aconseguir el benefici de Betlem? Realment, els germans Maians lluitaven per la discreta renda que produïa el benefici o es tractava d'alguna mena de revenja personal contra els Sala pels problemes que havia tingut Gregori en la Universitat de València a l'hora d'aconseguir una pabordia? O potser, l'oligarquia d'Oliva formada per les famílies Maians, Pasqual, Navarro i Siscar volien acaparar i controlar els llocs d'honor i de privilegi a la vila i fer fora als Sala de Pego?

Gregori Maians, com a bon jurisconsult (havia estat catedràtic del Codi de Justinià a València entre 1723-1733) no haguera dedicat temps, diners i energies en un conflicte judicial que no tenia possibilitats de prosperar. Tanmateix, creiem que el principal avantatge amb què jugaven els Maians eren els seus contactes a Madrid i a València, que podien fer inclinar la balança de la justícia al seu favor o que podien influir en l'elecció d'un jutge favorable. De totes maneres, l'adversari també tenia valedors com podem veure en una carta enviada per Gregori al notari José Gargallo, el 23 de juny de 1766:

[...] ya sabe quán diligente es la parte contraria i que para hacer prevalecer su injusticia se ha valido de hombres hábiles en hacer trampantojos, i que el Vicario General, que fue, ha hecho tema de contradecir i hacer todo el mal que pueda, i no dude que una alianza tan estrecha se estenderá a hacer en Madrid diabluras. Por lo que deseo que el Sr. D. Luciano Sulroca aplique toda su habilidad.²⁵

Tan sols un any abans, i en una altra carta, Gregori havia acusat els Sala d'una sèrie d'irregularitats processals en connivència amb l'estament eclesiàstic:

Señor. Este correo me avisan que presto se pondrá en disposición de sentenciarse una causa que mi hermano Juan Antonio sigue contra los Salas de Pego sobre un patronato, en cuyo proceso han hecho la enorme maldad de hurtar quince escrituras que avemos suplido con otras. De aquí podrá V. S. Ilma. inferir cómo está aquella curia. Yo dentro de pocas semanas avré de bolber a Valencia por este pleito [...].²⁶

Joan Antoni Maians també llançava acusacions greus contra els seus adversaris en la línia que havien falsejat i manipulat genealogies i documents:

25 G. MAYANS I SISCAR, *Epistolario V: Escritos económicos*, Ajuntament d'Oliva, Oliva, 1976, p. 231.

26 G. MAYANS I SISCAR, *Epistolario V...*, p. 42.

De las mismas sentencias se conoce que no provaron el parentesco por grados ciertos, i específicos. I esto es tanto más feo, quanto su imaginaria provanza se sostenía con escrituras que eran copias de copias sacadas privadamente por su procurador, i otras cosas semejantes.²⁷

Els germans Maians havien perdut algunes batalles sonades contra el seus enemics tant a la Cort com al claustre de la Universitat de València. Tot i això, van assolir en vida una fama i popularitat que els germans Sala segurament envejaven. Com una juguesca del destí, Pere Pasqual Sala i Banyuls (que havia derrotat els Maians en els tribunals) davant del Consell de Cambra, en la tessitura d'aconseguir un privilegi de noblesa, no se n'estava de dir en tercera persona:

[...] vuestro tío paterno don Pascual Sala [es autor] de las obras que se publicaron con los títulos de *Sacrum veturum hebraorum kalendarum de ponderibus et mensuris hebreorum*; y vuestro tío materno, don Gregorio Mayans, de diferentes, como es público y notorio. [...] Que os hallais emparentado con las familias nobles de Pasqual Mayans, y Síscar de la villa de Oliva, y con las de Puig-multó, o moltó, y Llacer, de la de Alcoy, como todo resulta, y se acredita de los documentos [...].²⁸

27 Arxiu Municipal de València, Fons Serrano Morales, lligall 13970, doc. 121.

28 Arxiu Històric Nacional, Consejos, lligall 8966, exp. 29, any 1792.